

УДК 658.14:658.15

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ ІДЕЇ «СПІРАЛІ РОСТУ»

В. Ковалів, к. е. н., доцент

ORCID ID: 0000-0003-2915-9990

І. Явна, аспірантка

ORCID ID: 0000-0001-7295-1989

Львівський національний університет природокористування

© В. Ковалів, І. Явна, 2022

<https://doi.org/10.31734/agrarecon2022.03-04.101>

Ковалів В., Явна І. Механізм реалізації фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств на основі ідеї «спіралі росту»

Розкрито сутність та погляди науковців на фінансовий потенціал та його місце у системі фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств. Проаналізовано ідею «спіралі росту» як чинника розвитку малих сільськогосподарських підприємств та приватних домогосподарств. У сучасній економіці «спіраль росту» застосовують як ідею розширеного відтворення, яке є проблемою для малих сільськогосподарських форм господарювання. Вона існує через обмежену можливість залучення інвестування у вигляді внесків у статутний капітал, банківських кредитів та коштів донорських організацій. Важливу роль відведено джерелам формування капіталу підприємств. Банківські кредити – вагомим джерелом фінансування діяльності підприємств, але вони, у свою чергу, є джерелом стресу. Фінансовий стрес – рушій прогресу, оскільки виводить підприємців із зони комфорту та змушує інтенсивніше досягати своїх цілей. Підприємцям необхідно отримувати норму прибутку на власний капітал, яка компенсує ризик та у 2-3 рази вища за процентну ставку за кредитами, що можливо за умови забезпечення співвідношення ціни та якості. Важливе місце в розширеному відтворенні приділено інноваційним методам виробництва, які інтенсифікують використання природних ресурсів, а інноваційні продукти збільшують переваги, отримані від обробки матеріалів, які пропонує природа.

Виокремлено чинники впливу на розвиток малих аграрних формувань, серед яких чільне місце посідають позичені кошти та фінансовий стрес. Метою «спіралі росту» є спонукання трансформації домогосподарств, які виробляють сільськогосподарську продукцію, у сільськогосподарські підприємства. Це дасть змогу їх стимулювати та отримувати від них податки. Держава зацікавлена у збільшенні кількості платників податків, які є джерелом наповнення державного та місцевих фондів.

Ключові слова: сільське господарство, домогосподарства, сільськогосподарські підприємства, фінансовий потенціал, спіраль росту.

Kovaliv V., Yavna I. Mechanism of implementing the financial potential of agricultural enterprises based on the «growth spiral» idea

The article reveals the essence and opinions of scientists on the financial potential and its place in the system of financial support for agricultural enterprises. The idea of the “growth spiral” as a factor of development of small agricultural enterprises and private households is analyzed. In the modern economy, the “growth spiral” is used as an idea of extended reproduction, which is a problem for small agricultural forms of farming. It exists due to the limited possibilities of obtaining investments in the form of contributions to the share capital, bank loans and funds from donor organizations. A particular attention is paid to the sources of capital accumulation by enterprises. Bank loans are an important source of financing business activities, but they are also a source of stress. Financial stress is the driving force of progress as it pushes entrepreneurs out of their comfort zones and forces them to work harder to achieve their goals. Entrepreneurs must receive a rate of return on equity that compensates for the risk and is 2-3 times higher than the interest rate on loans, which is

possible if the price-quality ratio is ensured. An important place in advanced reproduction is given to innovative production methods that intensify the use of natural resources, and innovative products increase the benefits obtained from processing natural materials.

Some factors affecting development of small agrarian formations have been identified, among which borrowed funds and financial stress dominate. The aim of the "growth spiral" is to encourage transformation of households engaged in agricultural production. It will make it possible to stimulate them and collect taxes from them. The state is interested in increasing the number of taxpayers who are the source of state and local government funds.

Key words: *agriculture, households, agricultural enterprises, financial potential, growth spiral.*

Постановка проблеми. Сільськогосподарські підприємства залежать, як прийнято вважати, від багатьох факторів, серед яких сезонність, обмеженість асортименту, низький рівень залучення фінансових ресурсів та низька рентабельність. До цього списку можна додавати безліч нових чинників, але маємо вважати сільськогосподарське підприємство суб'єктом господарської діяльності, яке зобов'язане грамотно вести свою діяльність та забезпечувати себе самостійно. Сільськогосподарські підприємства – об'єкт державної політики та підтримки, а їхня діяльність всебічно аналізується для виявлення ознак слабкості з метою застосування економічних важелів державою. Отож, сільськогосподарські підприємства можна розглядати як важливі для держави суб'єкти господарювання та своєрідне навантаження на державний бюджет країни.

Тому діяльність більшості науковців спрямована на пошук найвідповідніших моделі та стратегії розвитку економіки, і зокрема сільськогосподарських підприємств, задля незалежності від різних факторів та постійного зростання показників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спіраль росту – інноваційний продукт, який можна використовувати для економіки сучасного типу. Інноваційну спіраль розвитку підприємницького потенціалу національної економіки описав В.Ю. Попов, запропонувавши концепцію інноваційної спіралі економічного розвитку, яка охоплює ринкові складові реалізації інноваційного рішення: розробник – виробник – споживач (Попов, 2018). Цікаві рішення пропонуються для функціонування суспільних систем у світлі теорії спіральної динаміки розвитку

продуктивних сил (Клиновий, 2009). Дослідник вказує на залежність продуктивних сил від доходів та ставить їх відповідальними за розширене відтворення. Інший дослідник зауважує, що «відсутність належних державних механізмів трансформації заощаджень домогосподарств у інвестиційний потенціал створює значні ризики втрати надходжень від потенційно спроможних внутрішніх фінансових ресурсів, що формуються домогосподарствами» (Рамський, 2013). Це свідчить про важливу роль домогосподарств як інвесторів та рушіїв бізнесу.

Вагомий вплив на процеси системи управління здійснюють зовнішні чинники, а саме державне регулювання, що реалізовується за допомогою інструментів та методів фінансової політики (Виклюк, 2017). Фінансовий потенціал регіону є головним інструментом реалізації регіональної соціально-економічної політики регіону (Дем'янчук, 2014), надаючи більше значення регіональному розвитку і залежності розвитку країни від розвитку регіону, а не окремого суб'єкта. Вона забезпечує ширше значення фінансового потенціалу, оскільки більшість науковців характеризує фінансовий потенціал як сукупність ресурсів, необхідних для належного функціонування підприємства (Сердюк-Копчекчі, 2008; Федонін, Репіна та Олексюк, 2004; Мельник, 2007). Як макроекономічну категорію подає фінансовий потенціал С. С. Шумська, зауважуючи, що «... фінансовий потенціал – одна з ключових базових характеристик економіки, від обсягу та ефективності якого залежать напрями та результативність національної фінансової стратегії – одного з важливих інструментів реалізації довгострокових національних інтересів країни, забезпечення її незалежності та безпеки» (Шумська, 2007, с. 56).

Низка науковців, серед яких Кібук Т. М., дотримуються твердження, що у складі економічного потенціалу підприємств згідно з функціональним підходом розрізняють такі основні складові, як: виробничий, фінансовий, ринковий, науково-технічний, екологічний та трудовий потенціали (Кібук, 2008, с. 75), що надає перевагу економічному потенціалу і виокремлює його складову – фінансовий потенціал. Отже, серед багатьох тверджень учених не маємо остаточного визначення щодо сутності фінансового потенціалу, відтак проблема залишається актуальною.

Постановка завдання. Наше завдання – визначення ролі «спіралі росту» у формуванні фінансового потенціалу сільськогосподарських виробників та окреслення шляхів підвищення ролі стратегічного фінансового потенціалу у формуванні капіталу суб'єктів господарювання аграрного сектору економіки. Предметом дослідження є економічна та фінансова діяльність товаровиробників у сільському господарстві. Сільськогосподарські підприємства мають окреслені вектори розвитку, але часто їхні стратегії чітко не визначені, а господарства населення та малі підприємства галузі працюють на просте відтворення. Такі стратегії не пов'язані з розвитком, тож необхідно окреслити шляхи розвитку сільськогосподарських формувань, які б ураховували ідею розширеного відтворення.

Для досягнення завдань дослідження використали такі методи наукових досліджень: сходження від абстрактного до конкретного (застосування ідеї «спіралі росту» в сільському господарстві); порівняння (для зіставлення доходів домогосподарств та сільськогосподарських підприємств); аналізу та синтезу (для виділення загальних закономірностей фінансового потенціалу); системний підхід (при виборі стратегії управління).

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ресурсної концепції, економічний потенціал підприємства розглядаємо як систему ресурсів, що вступають у взаємодію й обумовлюють досягнуті результати. Найчас-

тіше за цією концепцією у структурі потенціалу підприємства виділяють такі основні елементи (Краснокутська Н. С., 2005, с. 13):

- технічні ресурси (виробничі потужності та їхні особливості, обладнання, матеріали);
- технологічні ресурси (технології наявних конкурентоспроможних ідей, наукові розробки);
- кадрові ресурси (кваліфікаційний, демографічний склад працівників, їхнє прагнення до знань і удосконалення, інтелектуальний капітал);
- просторові ресурси;
- інформаційні ресурси (кількість і якість інформації, каналів її поширення тощо);
- ресурси організаційної структури системи управління;
- фінансові ресурси (наявність і достатність власного та позикового капіталу, стан активів, ліквідність, наявність кредитних ліній).

За такими характеристиками у складі фінансового потенціалу необхідно значну увагу приділити фактору розвитку, застосувавши певні моделі. Так, наводячи історичну довідку застосування ідеї «спіралі росту», зауважимо, що ще 1819 р. Шарль Сисмонді висловив оригінальну думку про те, що кругообіг простого відтворення змінюється й перетворюється на спіраль. Багато науковців через роки підтримували та розвивали ці ідеї. Отже, поняття «спіралі росту» існує вже не одне століття та характеризує певні елементи економічної діяльності й економічного зростання.

У сучасній економіці «спіраль росту» застосовують як ідею розширеного відтворення, яке є проблемою для малих сільськогосподарських форм господарювання. Вона існує через обмежену можливість залучення інвестування у вигляді внесків у статутний капітал, банківських кредитів та коштів донорських організацій.

Феномен спіралі зростання, характерний для сучасного капіталізму, дає змогу не тільки краще зрозуміти причини останньої глобальної кризи, а й допомагає зменшити ризик ухвалення неправильних економічних рішень у майбутньому. Ці міркування по спіралі зростання є спробою створити основи

сучасної економічної теорії. Звичайна теорія перебуває під впливом неокласичної теорії, тож зайшла у глухий кут, з якого є єдиний вихід – відступити (принаймні) на місце перед розвилкою у глухий кут. Тож потрібен новий підхід до формування ресурсів у вигляді грошових коштів. Ідеться про організацію основних теорем різних економічних теорій у послідовний контекст, з вираженням висхідної тенденції, притаманної сучасній економіці.

Спіраль росту передбачає певні підходи до прояву економічних процесів, однак слід пам'ятати, що ринковий механізм через недосконалість, особливо його інституційних засад, постійно перебуває під загрозою, тож час від часу відбуваються спади. Небезпека регресу допомагає зрозуміти, чому заклик до зростання заглушає занепокоєння щодо його побічних ефектів, тільки-но темпи зростання починають спадати.

Також виявлено, що стрес трохи перешкоджає зростанню, але й суттєво сприяє розвитку. Щодо фінансового стресу як економічного явища, описано та доведено, що основною причиною стресу є борги, які не дають змоги для проведення подальшої виробничої діяльності за умови неможливості їх обслуговування. Ніщо так не сприяє продуктивному стресу як позичені кошти. Тому стрес є поштовхом до дії, хоча його розмір необхідно контролювати та регулювати (Липчук та Ковалів, 2015).

Конкуренція в сучасній економіці не сприяє загальній рівновазі та оптимальному розподілу обмежених ресурсів. Скоріше вона призводить до постійної тенденції підприємств змінюватися та розвиватися в результаті інвестицій, здійснених завдяки банківським кредитам та використанню дедалі більшої кількості ресурсів, енергії, іншої сировини, отриманої від природи і результатів людської творчості. Пов'язані з цим зайнятість і підвищення рівня заробітної плати сприяють збільшенню доходів домогосподарств, які, таким чином, можуть збільшити свої витрати, а також створювати запаси, що у свою чергу є джерелом кредитів.

Підприємство створюється за рахунок власного капіталу підприємця та за рахунок

кредиту, що дає змогу скористатися позитивними наслідками збільшення масштабів виробництва. Відсотки за кредитами потрібно сплачувати навіть тоді, коли компанія стає збитковою, і тоді підприємець може втратити свій капітал. Отож, власний капітал піддається більшому ризику, тому норма прибутку на цей капітал має бути у 2-3 рази вищою за відсоткову ставку за кредит. У сучасних умовах досягти такої дохідності майже неможливо, адже реальна ставка за кредитом сягає 50 %.

Банки мають депозити, як і капітал, тож вони прагнуть отримати прибуток, щоб компенсувати кредитний ризик. Отож, позичальники повинні сплачувати відсотки, поки не погасять кредит. Банки додатково захищаються від неплатоспроможності позичальників, вимагаючи застави належних їм коштів, переважно у вигляді нерухомості. У цій ситуації підприємствам легше отримати кредити для розширення виробництва та підвищення продуктивності використовуваних ресурсів. Так вони отримують додаткові прибутки, з яких виплачують відсотки за кредитами. Отже, кошти, надані державою комерційним банкам, сприяють збільшенню попиту за рахунок підвищення заробітної плати та зниженню середніх цін за рахунок зниження собівартості продукції.

Щоб грошовий капітал працював, він має забезпечувати підприємцям норми прибутку, які компенсують ризик, інакше власники цього капіталу будуть готові жити на відсотки або спекуляції. Водночас розмір відсотків, який нараховують банки, не повинен гальмувати попит на кредит для господарських цілей. Завдяки цій процедурі процентні ставки за кредитами не ускладнюють підприємцям отримання достатньої норми прибутку на власний капітал, відтак економіка може постійно розвиватися.

Розширене відтворення відбувається за рахунок вкладення чи використання різних ресурсів. До специфіки їх використання віднесемо їх форму та прибутковість. Так, відновлювані ресурси самовідновлюються, якщо не експлуатуються надмірно. Вони притаманні для сільського господарства та не залежать від людини, або у співпраці з нею

постійно постачають сировину для переробки у процесі виробництва. Це зокрема ліси, природні луки та пасовища, ліси, дикі тварини, озерна та річкова риба тощо. Частина з них експлуатується щороку, а решта відновлюється практично без втручання людини.

Необхідно обережно підходити до невідновлюваних ресурсів, використання яких може зрости, але з часом буде використано. Наприклад, за оцінками, відомі світові запаси нафти вичерпаються за 80-100 років за нинішнього рівня її споживання, а загальної кількості біогенних енергоносіїв вистачить приблизно на 1000 років, якщо їх експлуатувати на нинішньому рівні. Незважаючи на те, що відкриваються нові родовища сировини, деякі ресурси, необхідні для розробки нових технологій, використовуваних у комунікації, стають дефіцитними.

Третім типом природних ресурсів є земля з низкою функцій. Вона слугує основою сільськогосподарського виробництва, зокрема виробництва біоенергетичної сировини; місцем добування природних ресурсів (дерева, корисних копалин тощо), місцем закладення об'єктів житлового, рекреаційного, інфраструктурного, промислового, сміттєзвалищ тощо, місцем отримання відновлюваної енергії, а також місцем рекреації як джерела розвитку, яке має великий ресурс: гори, залишки пралісів, пляжі тощо.

Щодо ідеї розширеного відтворення, варто згадати про нові розробки, які створюють нові можливості та продукти. Новатори, відкриваючи нові способи виробництва та нові продукти, підтримують конкуренцію, а завдяки їй і вплив ринку. Інноваційні методи виробництва інтенсифікують використання природних ресурсів, а інноваційні продукти збільшують переваги, отримані від обробки матеріалів, які пропонує природа.

Звичайно, необхідно утримувати винахідників і науково-освітні заклади, надавати їм місця і предмети праці. Так виникають значні реституційні витрати, але прибуток від виробництва товарів, зумовлений інноваціями, значно перевищує їх.

Творчість у деяких випадках гальмує принцип спадної граничної корисності, що призводить до множення виробництва. Тому

нерозумно сприймати виробництво як оптимізацію використання обмежених ресурсів, як на попередніх етапах економічного розвитку. Йдеться радше про те, що стимули до використання природного виробничого потенціалу мають стосуватися можливого комплексного використання капіталу як фактора виробництва.

Глобальний рахунок ефектів зростання також має враховувати прогресуюче руйнування навколишнього середовища, що вимірюється як вартість втрачених можливостей, і витрати на заміну виснажених природних ресурсів. В Україні великий негативний вплив має війна. Рівень стресу та впливу на ресурси істотно позначається на розвитку галузей. Отже, сутність економічного зростання полягає у створенні так званого чистого надлишку, а потім у його розподілі. Для належного функціонування економіки необхідні такі кроки:

- власники бізнесу мають отримати норму прибутку на власний капітал, яка компенсує ризик (ставка у 2-3 рази вища за процентну ставку за кредитами). Це можливо за умови забезпечення урядом стабільного співвідношення ціни та якості;

- заробітна плата має бути такою, що задовольняє не тільки основні потреби працівників та їхніх сімей, а й додаткові потреби. Інакше не буде основної передумови для збереження грошей у банках, що призведе до збільшення відсоткової ставки за кредитом. Отже, заробітна плата має зростати, і це зростання має супроводжуватися зростанням продуктивності праці;

- банки мають нараховувати відсоткову ставку за кредитами з урахуванням понесених витрат, грошових ресурсів населення, попиту на кредити та кредитного ризику;

- власники природних ресурсів мають отримувати ренту, розмір якої залежить від витрат на доступ до них, розвідку нерозвіданих родовищ невідновлюваних ресурсів, реституцію використаних відновлюваних ресурсів і дефіциту;

- винахідники мають отримувати пенсію, яка покриває витрати на створені інновації та стимулює подальшу винахідницьку діяльність.

Процеси економічної діяльності та розвитку зазвичай не стали, тож процес економічного зростання має форму спіралі, що розширюється. Діяльність власників вільного капіталу та кредитів сприяє збільшенню виробництва завдяки інвестиціям, які підвищують інтенсивність використання природних ресурсів поряд з людською творчістю та збільшенням масштабів виробництва. А це, через збільшення кількості працівників і підвищення заробітної плати, зумовлені зростаючими вимогами до рівня кваліфікації, сприяє збагаченню господарств і водночас збільшенню заощаджень, що примножує запаси банківських грошей – джерела дешевих кредитів.

Людська творчість є надією на подолання цих та, можливо, інших перешкод. Наприклад, виснажливі запаси викопних енергоносіїв можна з часом замінити на сонячну енергію, що важливо в умовах сьогодення. Величезні енергетичні ресурси також розташовані глибоко в Землі, тож можна застосувати геотермальну енергію. Також є надія на можливість використання припливів океанських вод, спричинених впливом Місяця, для виробництва електроенергії. Ці та, можливо, інші нові джерела енергії значно зменшать викиди парникових газів, що зупинить несприятливі зміни клімату. Однак слід враховувати зростання цін на енергоносії, але це лише сповільнить процес зростання.

Державна політика має враховувати стимулювання домогосподарств та малих підприємств до розвитку та сплати податків.

Це і є об'єктом ідеї «спіралі зростання», з метою забезпечити економічне зростання для розширеного відтворення. Однак характеристики ідеї «спіралі зростання» дають передумови, які дозволяють вирішити, які з них є домогосподарствами із сільськогосподарським виробництвом, а які мають ознаки малих сільськогосподарських підприємств. Деякі господарства не можна назвати сільськогосподарськими підприємствами в сенсі «спіралі росту», оскільки їхні контакти з ринком спорадичні. Це просто домогосподарства, які здійснюють сільськогосподарське виробництво лише або переважно для задоволення власних потреб, відтак тільки незначні надлишки надходять на ринок і залежать від багатьох чинників.

Висновки. Ідея «спіралі зростання» позитивно вплине на забезпечення розширеного відтворення суб'єктів господарювання в сільському господарстві, дасть можливість трансформації домогосподарств у підприємства, що сприятиме зростанню фіскальних надходжень держави, а також виведе із тіньового обороту велику частку сільськогосподарської продукції, яку подають на ринок приватні домогосподарства.

Фінансові ресурси тісно пов'язані із фінансовим потенціалом, а саме сприяють розвитку підприємства та породжують фінансовий стрес. Встановлено, що фінансовий стрес позитивно позначається на отримуваному рівні дохідності сільськогосподарських підприємств.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

Виклюк, М., 2017. Фінансовий потенціал агропромислових підприємств у контексті реалізації державної фінансової політики. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*, 44(2), с. 64–70 [online] Доступно: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpchdtu_2017_44\(2\)__11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpchdtu_2017_44(2)__11) [Дата звернення 07 листопада 2022].

Вишнеvsька, О. М. та Костирко, А. Г., 2017. *Фінансовий потенціал сільськогосподарських підприємств: теоретичні і практичні аспекти*: монографія. Миколаїв: ФОП Швець В.М.

Дем'янчук, О. І., 2014. Фінансовий потенціал регіонів України як базова основа їх стабільного економічного розвитку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Економіка, 27, с. 73–78 [online] Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2014_27_15. [Дата звернення 07 листопада 2022].

Кібук, Т. М., 2008. Поелементна структуризація стратегічного потенціалу підприємства. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*, 5, с. 73–77.

Клиновий, Д., 2009. Рентно-економічні аспекти функціонування суспільних систем у світлі теорії спіральної динаміки розвитку продуктивних сил. *Економіка природокористування і охорони довкілля, 2009*, с. 95–102 [online] Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/epod_2009_2009_18 [Дата звернення 07 листопада 2022].

Краснокутська, Н. С., 2005. *Потенціал підприємства: формування та оцінка*. Київ: Центр навчальної літератури.

Липчук, В. В. та Ковалів, В. М., 2015. Фінансовий стрес як економічне явище. *Фінанси України, 3*, с. 76–87.

Мельник, О. Г., 2007. Фінансовий потенціал машинобудівного підприємства: сутність та індикатори оцінювання. *Вісник НУ ЛПІ* [онлайн]. Доступно: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/304/1/08.pdf>. [Дата звернення 07 листопада 2022].

Рамський, А. Ю., 2013. Сутність заощаджувальних процесів домогосподарств та їх вплив на розширене відтворення ВВП. *Бізнес-Інформ, 3*, с. 21–29 [онлайн] Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_3_5 [Дата звернення 07 листопада 2022].

Сердюк-Копчекчі, Ю. В., 2008. Механізм управління фінансовим потенціалом промислових підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук. Донецьк.

Федонін, О. С., Рєпіна, І. М. та Олексюк, О. І., 2004. *Потенціал підприємства: формування та оцінка*: навч. посіб. Київ: КНЕУ.

Шумська, С. С., 2007. Фінансовий потенціал України: методологія визначення та оцінки. *Фінанси України, 5*, с. 55–64.

Стаття надійшла 15.11.2022